

Benyamin Neuberger

Nemzeti önrendelkezés: egy fogalom dilemmái*

A nemzeti önrendelkezés elve a nagy francia forradalom óta foglalkoztatja a világot. Lehetséges, hogy a modern politikai diskurzusban nem találunk még egy olyan kifejezést, melyet több indulattal és szenvedéllyel használnának. A közelmúlt történelme több olyan háborút ismer, melyet az önrendelkezés ellentétes értelmezése váltott ki. Woodrow Wilson elképzelése szerint az önrendelkezés elvének megvalósítása egy jobb, háborúmentes és a "demokrácia számára biztonságos" világhoz vezetne. Államtitkára, Robert Lansing kételkedett ebben. Gyanította, hogy az önrendelkezés fogalma "dinamittal telített" (Pomerance 1982: 74), és még több vérontást okozhat, mivel "soha be nem teljesedő reményeket kelthet" (Cobban 1970: 62).

Ez a cikk a nemzeti önrendelkezés elvének intellektuális gyökereivel, a nemzeti önrendelkezés nacionalista és liberális-demokrata értelmezése közötti alapvető különbséggel, az "ön" konfliktusos meghatározásaival, az önrendelkezés különféle céljaival, valamint a "rendelkezés" mechanizmusaival és időzítésével foglalkozik.¹ Elemzi a nemzeti önrendelkezés és a szecesszióhoz való jog közötti kapcsolatot, valamint az államok optimális méretének kérdéseit, a kis államok életképességének kérdését, a dominóelméletet, valamint a nemzeti önrendelkezés elve és más nemzetközi normák és elvek közötti ellentmondást. Az utolsó témakör a kettős mérce, mely a francia forradalom óta kíséri az önrendelkezés elvét.

A nemzeti önrendelkezés elve - mint morális kérdés - Európa politikájának nagy részét uralta a 19. század utolsó felében. Woodrow Wilson azért szólítja háborúba az Egyesült Államokat, hogy biztonságos világot teremtsen a demokrácia és a nemzeti önrendelkezés számára, míg a nemzetiségek elvét a szocialista világrend új világelveként való meghirdetésével fejezte be Lenin a háborút. Később a nemzeti önrendelkezés elve egyetemessé és legálissá vált. Míg az első világháború utáni korban az emberek csak a nemzeti önrendelkezés *elvé*ről beszéltek, a második világháború utáni nemzetközi egyezmények elfogadták a nemzeti önrendelkezéshez való *jogot*. Napjainkban sok nemzetközi jogász egyetért abban, hogy a nemzeti önrendelkezés már nem tekinthető kizárólag morális igénynek és politikai elvnek, hanem több esetben nemzetközi jog által elismert törvényes jog. Valóban, 1945 után a nemzeti önrendelkezés minden, a nemzetközi közösségre vonatkozó fontos dokumentumban megjelenik. Az Egyesült Nemzetek Chartája az egyenlő jogok, illetve a népek önrendelkezésének elvééről beszél, míg az Emberi Jogok Nemzetközi Egyezménye kimondja, hogy "minden népnek és nemzetnek joga van az önrendelkezéshez" (Emerson 1964: 27). Az önrendelkezés elvében található kétértelműséget legjobban az a tény igazolja, hogy több nemzetközi konfliktus szembenálló felei gyakran erre az elvre hivatkozva indokolják saját pozíciójukat. Megtehetik, mivel nem létezik egyetértés abban, hogy mit jelent a "nemzeti", az "ön" és a "rendelkezés". Így az elv majdnem egyetemesen elfogadott, viszont az értelmezések messzemenően eltérők.

Nemzeti önrendelkezési minták

Az elv analitikus vizsgálata és alkotóelemeire bontása előtt le kell szögeznünk azt, hogy nem csak *egy*, minden helyzetben alkalmazható nemzeti önrendelkezési *elv* létezik, hanem több. Különbséget kell tennünk "külső önrendelkezés" ("minden nép joga a szuverén megválasztásához") és "belső önrendelkezés" ("minden nép azon joga, hogy saját kormányzási formáját maga válassza meg") között (Pomerance 1982: I., lásd még Kiss 1986).

A külső önrendelkezés jelentheti még egy névlegesen független országnak a tényleges függetlenséghez való jogát, míg a belső nemzeti önrendelkezés vonatkozhat kisebbségi rezsimre, regionális autonómia-tervezetekre vagy egy meghatározott országon belüli föderalizmusra is. Ez azt jelenti, hogy kétfajta külső önrendelkezéstről beszélhetünk: egy állam valódi függetlenségéről (pl. a volt NDK) és egy nép nemzetközileg elismert függetlenségéről (pl. a baszkoké). Kiegészítésként elmondható, hogy háromfajta belső önrendelkezés létezik: demokrácia egy homogén államban (pl. Hollandia), autonómia vagy föderalizmus egy különálló nép számára egy demokratikus állam keretén belül (pl. Quebec tartomány lakói vagy az eszkimók Kanadában), vagy autonómia/föderalizmus egy különálló csoport számára egy nem demokratikus rendszerben (pl. a kurdok Irakban, vagy Hongkong az 1997-es éveket követő kommunista Kínában) (Lapidot 1992: 37-39. Werther 1992: XV-XXXVI). A nemzeti önrendelkezésre való tekintettel az államok és nemzetek (illetve népek, nemzetiségek, etnikai csoportok vagy bármilyen más megkülönböztethető lakosság) közötti különbségtételnek alapvető fontosságot kell tulajdonítanunk. Míg etnokulturális értelemben a világon több ezer nemzet él - valamennyien *potenciális* jelöltek a külső szuverenitásra vagy belső autonómiára -, kevesebb mint 200 önálló állam van, és körülbelül 15-ről mondható el, hogy az állam és a nemzet határai egybeesnek.

Néha a külső és a belső önrendelkezés teljesen összeszövődik, és nem lehet őket elválasztani. Pl. Puerto Ricónak az 1960-as évek óta adott választási lehetősége maga után vont mind a külső (függetlenség vagy függőség), mind a belső önrendelkezést (államiság vagy társult státus). A Hawaiiinak adott esély ugyancsak a két önrendelkezési fajta keveréke volt, mert a felajánlott alternatíva az Egyesült Államokba (külső szuverén), mint államba (belső autonómia) történő bekebelezés volt. A szocialisták belső gazdasági önrendelkezéstről - a munkásosztály emancipációja a kapitalista termelőeszköz-tulajdonosok kizsákmányolása alól -, míg a nacionalisták külső gazdasági önrendelkezéstről beszélhetnek. A külső gazdasági önrendelkezés fogalmának példája a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezménye, amely kimondja, hogy "a népek önrendelkezési joga magában foglalja a természeti kincseik és erőforrásaik feletti állandó felségjogot" (Lung-Chu Chen 1976: 216). A belső és külső gazdasági önrendelkezés fogalmainak sokkal távolabbra mutató vonatkozásai vannak, mint a "politikai önrendelkezésnek", amelyik csak külső szuverenitás vagy belső alkotmányos keret megteremtésére törekszik, anélkül hogy súlyt fektetne a társadalmi és gazdasági átalakulásokra. A politikai önrendelkezéstől ugyancsak eltér a "kulturális önrendelkezés", vagyis az a jog, amely az anyanyelven való tanítást és tanulást, egy autonóm kultúra kifejlesztését, valamint egy domináns hatalom asszimilációs törekvéseinek való ellenállást teszi lehetővé (Faust 1980: 6). A 20. században a harmadik világban ugyancsak döntő eltérés van egy gyarmat ázsiai vagy afrikai népeinek az európai gyarmati uralom alól való felszabadulása, vagyis a "gyarmati (illetve az ellene fellépő) önrendelkezés" és a szeparatista önrendelkezés között, mely utóbbi egy nép azon törekvését képviseli, hogy kitörjön a posztkolonialista állapotból, és elérje egy afroázsiai nép felszabadítását egy másik afroázsiai nép uralma alól.

Ezeket a megkülönböztetéseket leegyszerűsíthetjük azáltal, hogy egy dichotómiát teremtünk a "nagy önrendelkezés" (grand self-determination) és a "kis önrendelkezés" (small self-determination) között. Az előbbi célja a nemzetközileg ténylegesen elismert szuverenitás, az utóbbi az állam belső felépítését és politikáját érinti. A nagy önrendelkezés inkább külső, politikai vagy szeparatista, míg a kis önrendelkezés inkább belső, gazdasági és kulturális. Nem szabad megfeledkeznünk arról sem, hogy a valóság ennél sokkal komplexebb, és mind a belső politikai önrendelkezést, mind a külső gazdasági önrendelkezést tartalmazza.

A politikusok és tudósok között nincs egyetértés abban, hogy a nemzeti önrendelkezés nemzeti kormányt (francia kormányt Franciaországban), demokratikus önrendelkezést (egy választott kormányt Franciaországban), vagy a kettő kombinációját (egy választott francia kormányt Franciaországban) jelenti. Egy nemzeti kormánynak nem kell feltétlenül demokratikusnak lennie (Franciaország Pétain marsall idejében), míg egy demokratikus kormánynak nem kell nemzetinek lennie (Bretagne a demokratikus Franciaország része, de nem egy nemzeti breton kormány vezeti).

A demokratikus iskola a nemzeti önrendelkezést, mint a kormányzottak beleegyezésével felállított kormányt, és nem mint nemzeti kormányt határozza meg. Ezen iskola képviselői szerint a nemzetet a terület, és nem bármilyen etnokulturális kritérium határozza meg. A nemzeti önrendelkezést lényegében úgy fogták fel, mint egy elv, mely megengedte "egy adott terület népének, hogy döntsön saját kormányáról" (Johnson és Singh 1980: 354). A nemzeti önrendelkezés egyenlő volt a demokratikus önkormányzással. Hans Kohn érvelése szerint a nemzeti önrendelkezés amerikai fogalma inkább a demokratikus rendszer megvalósításának igényén, mint tisztán nemzeti törekvéseken alapul. Fő összetevői - "az ember elidegeníthetetlen jogai", "a kormányzottak jóváhagyása", "semmilyen adózás képviselő nélkül" - inkább demokratikusak, mintsem nemzetiak voltak (Kohn 1967: 12). 1776-ban nem létezett különálló amerikai nemzet, melynek a nemzeti államiságért kellett volna harcolnia. Az amerikaiak a nép önrendelkezési jogát kérve a demokratikus jogokért harcoltak. Csak azután váltak nemzetté, miután megvalósították az önrendelkezést.

Elie Kedourie is önmagában demokratikusnak tekinti a nemzeti önrendelkezés angolszász meghatározását. Kedourie úgy gondolja, hogy Európában az első világháború utáni versailles-i rendszer az önrendelkezés Woodrow Wilson- és Lloyd George-féle demokratikus változata, valamint az inkább "nemzeti"-t, mint az "önrendelkezés"-t hangsúlyozó kelet-európai változata közötti "nézeteltérés" alapult (Kedourie 1960: 132). Az angolszászok számára a diktatórikus kormány a nép számára idegen kormány, attól függetlenül, hogy az uralkodók valódi idegenek vagy a hatalom helyi bitorlói. Ebből az okból biztosított Wilson *14 pontja* az Osztrák-Magyar Monarchia népeinek a "legjobb alkalmat az autonóm fejlődésre", és nem a hajdani birodalom népei által automatikusan létrehozott nemzetállamokról beszélt (Umozurike 1972: 18-19). Egy újabb cikkében Amitai Etzioni úgy érvel, hogy a gyarmatosított országok függetlenítésének korszakában a "felszabadító háborúk mögötti hajtóerő a demokratizálás és a felelős kormány utáni vágy volt" (Etzioni 1992/3: 23).

A nemzeti iskola az önrendelkezést mint a függetlenség elérését a nemzeti önrendelkezés céljaként határozza meg. A nemzeti önrendelkezést teljesítettnek tekintik, feltéve, hogy a nemzet polgárait a "rokonok és barátok" kormányozzák. Tulajdonképpen a világ legtöbb állama független, viszont demokratikus értelemben nem szabad. Sok nacionalista a nemzeti önrendelkezés elvét demokratikus gyökereinél metszi el. Hajlandók elfogadni "kevesebb autonómiát több lobogóval" (Ronen 1979: 23). Hans Kohn elismerte, hogy ezek a nacionalisták a szabadságért harcoltak, de az "istenített szabadság nem annyira egyéni szabadság, hanem az idegen kormánytól való mentesség volt" (Kohn idézi Ronen, 1979: 27). Nacionalista szempontból a nemzeti önrendelkezés kompatibilis a diktatúrával egészen addig, amíg nemzeti. A nemzeti önrendelkezésért harcoló lengyel és magyar nacionalisták az első világháború előtt nem láttak semmi rosszat a nemzeti diktatúra megteremtésében a függetlenség kivívása után. A német nacionalisták számára a szabadság a nemzeti szuverenitásból és nem a nyugati demokráciából állt. Amikor 1938-ban a szudétánémetek a nemzeti önrendelkezés nevében elsöprő többséggel a Birodalomhoz való visszatérést támogatták, tulajdonképpen a demokratikus Csehszlovákia elhagyását választották azért, hogy Hitler náci Németországához csatlakozzanak. Számukra a nemzeti önrendelkezés inkább jelentette azt, hogy németek kormányozzák őket, mintsem azt, hogy egy demokratikus államban éljenek. A volt Szovjetunió egyes "nemzeti önrendelkezési híveit" azzal vádolja Etzioni, hogy egy soknemzetiségű állam keretein belül feláldozta a több demokráciára való esélyt az "etnikai önrendelkezés" kedvéért (1979: 23-24). Coulmas azt is mondja, hogy jóllehet a nemzeti önrendelkezést a múltban a szabadsággal és a demokráciával társították, jelenleg egy etnikai eszközzé vált a soknemzetiségű államok feldarabolására (1993: 89). A demokrácia modelljeként meghatározott nemzeti önrendelkezéstől a nem demokratikus nemzetállamtól elvárt rendelkezésként értelmezett nemzeti önrendelkezés felé való eltolódás a jövőben is folytatódhat. Egy olyan javaslattal kezdődhet, mely szerint a népnek joga van arra, hogy eldöntse, melyik államban fog élni, még akkor is, ha az az állam diktatórikus (pl. az 1935-ös népszavazás, mely eldöntötte, hogy a Saar-vidéki németek csatlakozzanak a náci Németországhoz), és elérhet egy olyan pontra, ahol a nemzeti elit "határoz" arról, hogy egy bizonyos nép melyik nemzetállamhoz tartozik, anélkül, hogy egyáltalán megkérdeznék a

szóban forgó népet (pl. a náci Németország 1940-es azon kinyilatkoztatása, hogy Elzász-Lotaringia lakossága német és "Nagy-Németország" szerves része). Ez kiegészíti a királyok és katonaságok által meghatározott önkényes államrendszer teljes körét a nemzeti önrendelkezésen és a nép akaratán alapuló államrendszeren keresztül az önmagukat kikiáltó nemzeti elitek önkényes "nemzeti determinizmusáig".

Azt illetően, hogy mi képezi a nemzeti önrendelkezést, a zűrzavar gyökerei a demokrácia és a nacionalizmus közötti múltbeli társításban találhatók, mivel mindkettőnek közös célja volt a népi szuverenitás és politikai részvétel. Később, a demokrácia és a szocializmus konzervatív ellenzői felfedezték a nem-demokratikus nacionalizmus potenciális erejét, hogy "populista" felhívásokkal aláaknázzák a demokraták és szocialisták tömeges támogatottságát. Például 1848-ban a liberálisok és a szocialisták másokkal egy oldalon harcoltak a német egyesítésért Németországban. A legádázabb ellenségük Poroszország elnyomó királysága volt. Később, az 1860-as és 1870-es években Bismarck magáévá tette a német egyesítést, illetve "vérrel és vassal" meg is valósította azt. Ez lehetővé tette a konzervatív és monarchista erőknek, hogy megszüntessék a szocialista fenyegetést több mint egy fél évszázadra. Így, a két eszme, hogy mi is alkotja a nemzeti önrendelkezést, először a 19. század közepén ágazott el a demokratikus és antidemokratikus nacionalizmus közötti szakadás következtében.

A nemzeti önrendelkezés két definíciója mellett, melyek vagy a demokratikus önkormányzatot, vagy a nemzeti függetlenséget hangsúlyozzák, a nemzeti önrendelkezés egy harmadik módon is meghatározható, és pedig a demokrácia, az idegen uralom elvetésének és a nemzeti függetlenség aspektusainak az összevegyítésével. E. H. Carr például úgy látja, hogy a demokratikus és a nemzeti szempontok összefonódnak: "Ha elismerik minden ember azon jogát, hogy véleményét kikérjék annak a politikai egységnek az ügyeivel kapcsolatosan, amelyikhez tartozik, feltehető, hogy az illető egység formájával és kiterjedésével kapcsolatosan is azonos véleménynyilvánítási joggal rendelkezik" (1942: 39). A nemzeti önrendelkezés harcosai a közelmúltban nagyon gyakran mind a nemzeti függetlenségért, mind a demokráciáért harcoltak. Az 1941-es Atlanti Charta szintén összekapcsolta a nemzeti önrendelkezés két szemléletét azáltal, hogy biztosította a népek azon jogát, hogy dönthessenek arról, milyen jellegű szuverenitás alatt kívánnak élni, és hangsúlyozta jogukat a demokratikus kormányformához. Plamenatz továbbmegy érvelésében, állítva, hogy az idegen - mint nem legitim - uralomnak a gyökerei abban a korszakban találhatók, amikor a "demokrácia és az egyéni szabadság mindennapos eszmékké váltak" (1960: 1). Feltehető a kérdés, vajon a demokrácia önmagában miért nem tűnik elégségesnek a szabadságot akarók számára. Miért törekednek arra, hogy mind a nemzeti, mind a demokratikus önrendelkezést megvalósítsák? A válasz az, hogy egy stabil és működő demokráciában a kisebbségben fenn kell tartani a jövőbeli többséggé válás érzetét. A többnemzetiségű és erősen polarizált demokráciában a kisebbségi nemzet úgy érzi, nincs esélye arra, hogy valaha is az egész országot kormányozza, vagy részt vegyen a kormányban. Így érezték az írek a 19. századi Nagy-Britanniában, és ebből kifolyólag harcoltak a szecesszióért, annak ellenére, hogy mint egyének minden demokratikus joggal rendelkeztek az Egyesült Királyságban. A demokratikus állam nem jelentheti a valódi szabadságot egy olyan kisebbségi nemzet számára, amelyik egy domináns nemzettel határozottan azonosítható nemzetállamban él, ahol a domináns nemzet kihasználhatja számbeli túlsúlyát, és semmibe veheti a kisebbség törekvéseit. Ezért tekintette John Stuart Mill a nemzeti önrendelkezést a politikai szabadság előfeltételének. Támogatta a nemzetállamot a demokrácia megvalósítása érdekében, ugyanakkor támogatta a demokráciát azért, hogy megvalósítsa a nemzetállamot (1958: 229-237).

A nemzeti "ön" kérdése

A nemzeti önrendelkezés a "nemzeti ön" kérdését feltételezi, de hogyan határozható meg a nemzeti ön? Az Egyesült Nemzetek Chartája kijelenti, hogy "minden népnek joga van a nemzeti önrendelkezéshez", de ki dönti el, hogy mi egy nép és mire vonatkozik a "minden" nép? Mondhatni, hogy egy nemzetnek vagy egy népnek egy "megkülönböztethető ön"-nek kell lennie, de ki fogja meghatározni, hogy mi az, ami megkülönböztethető? 1776-ban megkülönböztethető volt-e az amerikai nép a brittől? Megkülönböztethetők-e a németek az osztrákoktól? A válasz nem könnyű, de egyetérthetünk abban, hogy annak az "önnek a

meghatározása", amely a "mit" és a "hogyan" meghatározására jogosult, központi kérdés marad (Jennings 1975: 42). A nemzeti önrendelkezés fogalmával kapcsolatban felmerülő problémák jelentős része azoknak a széles körű, egymásnak ellentmondó nézeteknek köszönhető, amelyek a valódi nemzeti ön alkotóelemeinek meghatározására törekedtek. E kérdés egymásnak ellentmondó értelmezései sok keserves küzdelemhez és véres háborúhoz vezettek.

Az angolok, akik ellenezték az ír függetlenséget, csak egy angol nemzeti önt ismertek el, míg az ír nacionalisták magukat különálló nemzetnek tekintették. Lincoln az egyetlen amerikai nemzet egységében hitt, míg a déliek önmagukat déli nemzetként határozták meg. A korzikai nacionalisták egy korzikai nemzetben hisznek, míg a francia nacionalisták a korzikaiakat a francia nemzet szerves részének tekintik. A nagy-britanniai (Ulster, Skócia), spanyolországi (Baskföld, Katalónia), franciaországi (Korzika), a volt szovjetunióbeli, jugoszláviai és csehszlovákiai, kanadai (Quebec), indiai (Kasmír), iraki (Kurdisztán), ciprusi, szudáni, etiópiai (Eritrea, Ogaden, Oromia) és kínai (Tibet) konfliktusoknak mind közük van a nemzeti ön különböző meghatározásához.

Egy nemzeti ön megjelenése, legalábbis a kezdeti szakaszaiban, egy szembenálló csoporttól való elkülönülési folyamat következménye. Az amerikai nemzet kialakulása a britekkel való szembehelyezkedéshez kapcsolódott. A pakisztáni nemzet fogalma értelmetlen a hinduk által uralt indiai nemzettel szembeni megkülönböztetés nélkül, a kurd identitást pedig csak az arab-iraki, török vagy iráni nemzettel szembehelyezve lehet meghatározni. A nemzet meghatározása szorosan kapcsolódik az "idegen uralom elleni harchoz" (Smith 1975: 42).

Annak eldöntésével, hogy ki az idegen, a nacionalisták azt is eldöntik, hogy mi a nemzeti ön. A nemzeti önt Ázsia és Afrika nagy részében legtöbbször úgy határozzák meg, mint a gyarmat határain belüli volt gyarmatot. Az afroázsiai politikai berendezkedések elsöprő többsége alátámasztja a gyarmati történelem fontosságát és meghatározó jellegét a nemzetek építésében. A gyarmatellenes nacionalizmus a legtöbb esetben a gyarmatoknak, mint területi egységeknek a függetlenségéért folytatott harcát jelentette, volt gyarmati határaikon belül. India, Pakisztán, Burma, Sri Lanka, Nigéria, Zaire, Szudán, Zambia, Kenya, Angola, Mali, Nigéria és Elefántcsontpart a szecesszióért harcoltak, szentesítve a posztkolonialista állam területi integritását saját gyarmati határaikon belül.

Az afroázsiai vezetők egyetértének abban, hogy sok független állam még nem rendelkezik etnokulturális értelemben vett nemzeti önnel, viszont ragaszkodnak ahhoz, hogy a jelenlegi államok a valódi nemzeti lét megvalósításának eszközei. Az ahhoz való ragaszkodást, hogy a volt gyarmat határain belüli afroázsiai állam a megfelelő egység a nemzeti önrendelkezés számára, a posztkolonialista nacionalizmus szemantikája tükrözi. Az európai gyarmatosítók az ázsiai és afrikai etnokulturális csoportokkal kapcsolatosan a "törzs" fogalmat használták, melynek a törzsek "primitíviségére" utaló rasszista jelentése van. Tulajdonképpen nincs objektív magyarázat arra, hogy a néhány százezer baszkot nemzetnek nevezzék, és a 10 milliós ibokat, akik jól meghatározott területtel, nyelvvel és kultúrával rendelkeznek, törzsnek. Az az elképzelés, miszerint az európaiak "nemzeteket" és az afroázsiaiak "törzseket" alkotnak, egyszerűen annak a gyarmati rasszizmusnak a kifejezése volt, amelyik a gyarmati uralom morális alapja lett. A felvilágosult közvélemény el tudta fogadni a törzsek feletti gyarmati uralmat, és mégis kitartott a nemzetek önrendelkezésének wilsoni elve mellett. Szembeszökő, hogy - a szó gyarmati-rasszista konnotációja ellenére - sok afroázsiai vezető továbbra is törzsekről beszél. Az ok egyszerűen az lehet, hogy pszichológiailag és intellektuálisan könnyebb megtagadni a nemzeti önrendelkezést a törzsektől, mintsem a nemzetektől, amelyeknek meg kellene adni a nemzeti önrendelkezéshez való jogot.

Az etnokulturális csoport az a megkülönböztethető ön, melynek érdekében a nemzeti önrendelkezést igénylik. Az etnokulturális csoportot nehéz meghatározni. Sok személy számára az etnicitás erős érzéseket vált ki, és uralja kollektív identitásukat és szolidaritásukat. Rothschild számára "az etnikai csoport némiképp hasonló Robert Frost otthon-definíciójához - az a hely, ahová megérkezvén be kell hogy fogadjanak téged" (1981: 6). Az ôsi görögök teljesen tisztában voltak a polis és az ethnos közötti különbséggel. Az etnokulturális ön alapulhat nyelvi, vallási, faji különbségeken, vagy a nehezebben meghatározható kultúra,

hagyomány és életmód fogalmain. A 19. és a 20. századi nemzetállam, amelyben az állam és a nemzet egybeesik, egyetemes eszményképpé vált. A nemzetállam megteremtésére két alapvető módszer létezik: az egyik a különböző etnokulturális önk összekovácsolása egy létező államon belül (ahogy történelmileg Nyugat-Európában történt) az "integráló nacionalizmus" révén, a másik a függetlenség elérése egy már létező etnokulturális ön számára (ahogy 1820 és 1920 között, majd az 1990-es években a Balkánon és Kelet-Európában történt) a "szeparatista nacionalizmus" révén. Ilyenformán nem minden etnokulturális csoport fejleszti ki a nacionalizmusnak azt a formáját, amely arra tart igényt, hogy olyan nemzetként határozzák meg, amelynek joga van az önrendelkezéshez. Némely etnikai csoport fokozatosan asszimilálódik és integrálódik egy adott államba. Ezzel ellentétben mások nem, és mindaddig, amíg az etnokulturális önk léteznek, lehetőségük van arra, hogy az integráló nacionalizmusról szeparatista nacionalizmusra térjenek át.

Nagyon gyakran az etnokulturális csoport nacionalizmusa (nemzeti alapú nacionalizmus) könnyebben tud egy már létező, alapul szolgáló tömegérzést mozgósítani, mint egy etnokulturális tartalomtól mentes állam alapú nacionalizmus (nemzet nélküli nacionalizmus) (Smith 1971). Jelenleg - miként a 19. században és a harmadik világban, valamint Európában - az "etnikai nacionalizmus egy radikális alternatív legitimitást és ésszerű okfejtést indítványoz a politikai világrend számára az uralkodó állami keretek ellenében" (Smith 1981: XII). Az állami nemzeti önrendelkezés és az etnikai nemzeti önrendelkezés közötti feszültség követi a 19. századi európai államközi (Ausztria-Magyarország, cári Oroszország, az oszmán birodalom és Nagy-Britannia) és a nemzetek (olaszok, csehek, szerbek, lengyelek, görögök, írek) közötti konfliktusok sémáját.

A 19. és 20. század Európájában a többségi elv nincs eléggé jól megalapozva ahhoz, hogy megbirkózzon egy olyan állam problémáival, mely olyan elégedetlen etnokulturális csoportokat foglal magába, amelyek önrendelkezési jogot követelnek. Arend Lijphart figyelte meg azt, hogy a "többségi elv jól működik, amikor a vélemények monomodálisak és relatív kevésbé elterjedtek... amikor nagymértékű egyetértés létezik, valamint a többség és a kisebbség nem állnak ellentétes oldalon" (1977: 28). Ahol állandó etnokulturális többség és kisebbség létezik, és a többségnek nincs indítéka, hogy enyhítse a kisebbség sérelmeit, a kisebbség kiábrándul abból az elvből, mely a hatalom és a befolyás gyakorlásából állandóan kizárja. Nordlinger azt mondja, hogy a többségi elv alkalmazása egy plurális társadalomban inkább hozzájárulhat a konfliktus elmélyítéséhez, mintsem elősegítse a megoldását (1972: 12). Ha hiányzik a minimális nemzeti konszenzus is, ahogy a cári és a Szovjet-Oroszországban, Jugoszláviában, az Osztrák-Magyar Monarchiában és az 1921 előtti Nagy-Britanniában történt, a többségi demokrácia előfeltételei sem léteznek.

Az etnokulturális önrendelkezés egyik változata a "közösségi önrendelkezés", melyet úgy definiálnak, mint a közösségi csoport arra irányuló törekvését, hogy meghatározza egy térség szuverenitását, amely más közösségi csoportokat is tartalmaz, anélkül hogy felszívna/beolvasztaná azokat a nemzeti ön-önbe. Míg például Spanyolországban az uralkodó többség a baszkokat és katalánokat a spanyol nemzet részeként ismerte el, ugyanaz nem volt érvényes Csehszlovákiára, Ciprusra, vagy a balti államokra. A két világháború közötti Csehszlovákia nem tekintette a szudétánemeteket a csehszlovák nép részének, viszont ennek ellenére sem adták meg nekik - mint különálló nemzetiségnek - a jogot a nemzeti önrendelkezésre. 1960 előtt Cipruson a ciprusi görög nacionalisták tagadták, hogy a görög és török egy ciprusi nép lenne, de ugyanakkor támogatták a *henosist*², mely révén az egész sziget Görögország részévé vált volna. Litvániában, Lettországon és Észtországban az orosz etnikumú "betelepülők"-et nem ismerték el önrendelkezésre jogosult etnokulturális önknek. A legtöbb litván, lett és észt az orosz lakosokat betelepülőknek tekintette, akiket azért költöztettek oda, hogy a szovjet állam "megszilárdítsa a hódítást" (Brilmayer 1991: 200). Egy másik ön, amelyik számára önrendelkezést, függetlenséget és egyesítést követelnek, a "történelmi nemzeti ön" - legyen az valódi vagy mitikus. A legtöbb 19. századi európai nacionalista a harca célját képező nemzet fogalma alatt egy hagyományos-történelmi közösségeket értett. Ez kétségkívül igaz a tradicionális nacionalistákra, akik a nemzetet a múlt, jelen, valamint a jövő generációkat összekötő történelmi személyiségként értelmezték -

egy olyan csoportként, amelynek tagjai egy "közös temetőn" osztoznak (Hayes idézi Barrest 1948: 192). A konzervatív nacionalisták számára a nemzetet intézmények és szokások jellemezték, amelyeket a felhalmozott történelmi bölcsesség és az elődök tapasztalata jellemzett (pl. Treitschke 1968). A liberális nacionalisták ugyancsak történelmi közösségként határozták meg a nemzetet, olyan közösségként, amelyik "nagyyszerű dolgokat hajtott végre", és "közös emlékei, áldozatai, dicsőségei, csapásai és bánatai" vannak. A nacionalisták nagyon jól megértették, hogy "nem lehet az emberekbe belenevelni a rokonság és a testvériség érzetét anélkül, hogy egy olyan helyhez kapcsolják, amelyet sajátjuknak éreznek, egy hazához, amely sajátjuk a történelem jogán" (Smith 1976: 3). A nemzeti ön történelmi meghatározása nem csak különböző árnyalatú és meggyőződésű nacionalistára volt jellemző, hanem olyan nem nacionalisták is osztották, mint Hegel, Acton és Marx (Shafer, 1955: 25-26; Bloom 1967: 73-75; Acton 1965). Egy történelmi ön nevében történő nemzeti önrendelkezés igénye a 19. században erőteljes tartozéka volt a német és az olasz nacionalizmusnak, majd az első világháború után a lengyel, cseh, magyar és horvát nacionalizmusnak is. Mindezekben az esetekben egy történelmi államnak a történelmi határain belül történő visszaállítására vonatkozó igény az etnokulturális határain kívül történő megnöveléséhez vezetett volna. Néha a nemzeti önt legalább részben a földrajz határozza meg. Sok nacionalizmusban a terület játszik kulcsszerepet. A természetes határokba - mint például tengerek, folyók és hegyek - vetett hit elősegíti a nemzeti identitás kikristályosodását. Jó példa erre Írország: az a tény, hogy Írország sziget, elősegítette az erős nemzeti identitás kikristályosodását. Esetenként a földrajzi távolság új nemzetek kialakulásához vezetett, felgyorsítva a differenciálódást a kultúra, életstílus, ideológia és gazdasági érdekek terén. Az amerikai és az ausztrál nemzet kialakulása két szembeszökő példa erre. Latin-Amerikában a földrajzi távolság és a lakossági központok közötti akadályok különböző népek kialakulását bátorították egy nyelvi és kulturális szempontból aránylag homogén térségben (Neuberger 1976). Az az érzés, hogy földrajzi enklávék "természetesen" az őket körülvevő nemzethez és államhoz tartoznak, egy másik példa arra, hogy milyen hatással van a földrajz a nemzeti ön érzékelésére. Így az indiaiak számára Goa az indiai nemzeti ön szerves részét képezte, és lakóinak specifikus akaratát irrelevánsnak tekintették. Így gondolkodnak a spanyolok Gibraltárral, a kínaiak Macaóval és Hongkonggal kapcsolatosan.

Nagyon gyakran a nacionalisták a nemzeti önt valami állandó és oszthatatlan dolognak tekintették. Heinrich von Treitschke német nacionalista elutasított bármiféle önrendelkezést Elzász-Lotaringia számára: az egyetlen dolog, aminek fontosságot tulajdonítottak, a német népnek, mint "egész"-nek az önrendelkezéshez való "felsőbb joga" volt (Kohn 1965: 6). A nemzet oszthatatlanságának fogalma, mely általánosan megtalálható sok nacionalistánál - legyen az amerikai, francia jakobinus, arab, indiai vagy etiópiai -, meglepő ellentétben áll a történelmi-empirikus valósággal. A nemzeteknek mint oszthatatlanoknak az észlelése azon a téveszmén alapszik, hogy a nemzeti lét állandó. A valóságban a nemzetek megjelennek és eltűnnek, a nemzeti identitás kibővíthet, zsugorodhat vagy eltűnhet. Meglehet, az oszthatatlan nemzet szentsége abban a titkolt ismeretben gyökerezik, mely szerint minden nemzet megosztott.

Egy másik kérdés - ki az ön - a "benszülöttek"-re és az idegen "betelepülők"-re vonatkozik. 1918-ban a franciák azért utasították el a népszavazást Elzász-Lotaringiában, mert 1871 és 1918 között a francia őshonosok tömegesen kivándoroltak, és a német telepések beáramlottak. A törökök a görög ciprusiakat betelepülőknek tekintették egy olyan szigeten, amelyet ők a török Anatólia nyúlványának tekintettek. Nemrég, a harmadik világ országainak többsége az ENSZ-ben visszautasította Gibraltár és Falkland-sziget lakóinak önrendelkezési jogát, mivel külföldi betelepülőknek tekintették őket az ősi spanyol és argentin területeken. Érdekes, hogy ugyanezeket az elveket nem alkalmazták a fidzsi indiánokra vagy a kínaiakra Szingapúrban. Ők is idegen területre telepedtek, de mivel nem európai gyarmati országokból jöttek, az önrendelkezéshez való jogukat (Szingapúr helyzetében), valamint azt, hogy az önrendelkezésből részesüljenek (Fidzsi esetében) legitimnek ismerték el. Melyik letelepedőnek nincsenek, illetve melyiknek vannak legitim jogai arra, hogy befogadják az önbe? Ennek eldöntésében fontos az a kérdés, hogy van-e egy "kritikus dátum".

Mikortól nem számít egy nemzeti önrendelkezésre nem jogosult letelepedő idegennek, és mikortól válik az ön részét alkotó, teljes nemzeti önrendelkezési jogkörrel rendelkező őslakossá? Az időkritérium fontos, de a kritikus dátum kérdésében nincs egyetértés. A gibraltáriakat, akik 250 éve lakják a kolóniát, az ENSZ letelepedőknek tekinti, míg a nem is olyan régi időkben letelepedett fidzsi indiánokat a fidzsi ön részeként fogadják el.

Az önrendelkezés céljai és eszközei

Néha az emberek összetévesztik az önrendelkezést és a függetlenséget. Az 1960-as ENSZ-határozat a kolonializmusról a függetlenséget, a szabad társulást és az integrációt, mint a nemzeti önrendelkezés lehetséges és jogos céljait említette, de annak következtében, hogy az 1960-as és 1970-es években Portugália visszaélt ezekkel az opciókkal (amikor úgy érvelt, hogy afrikai gyarmatai - mint Portugália idegen tartományai - az integrációt választották), az ENSZ a nemzeti önrendelkezést és függetlenséget szinonimának tekintette. Annak ellenére, hogy a második világháború óta a nemzeti önrendelkezés leggyakrabban függetlenséget eredményezett, néha eltérő modelleket és képleteket szült.

Egy gyarmat önrendelkezése különböző formát ölthet, így lehet például függetlenség, más területtel való egyesülés, egy független államhoz való csatolás, a társulás bizonyos formája vagy az anyaországba való teljes integráció, valamint a gyarmati státus megőrzése. Számos példa létezik: egy szabad népszavazáson (legutóbb 1993 novemberében) Puerto Rico az Egyesült Államokkal való társulást szavazta meg, így lakói számára biztosította az amerikai állampolgárságot, demokratikus jogokat, választott kormányzót és törvényhozást, valamint azt az opciót, hogy bármikor a függetlenségért szavazhat. Alaszka és Hawaii az Egyesült Államokon belüli tagállamiság mellett döntött. Grönland és a Faroe-szigetek a dán korona alatti autonómiát választották. A Falkland-szigetek és Gibraltár megszavazták, hogy brit gyarmatok maradjanak, Surinam, a Cook-szigetek és az Északi-Mariana-szigetek gyarmati területeinek lakossága elvetette a függetlenséget. 1958-ig Francia-Afrika vezetői majdnem egyhangúlag elleneztek a függetlenséget, és egy francia-afrikai szövetségi vagy államszövetségi kolóniát támogattak, mint az önrendelkezési jog megfelelő célját. Ők *liberté*t, *fraternité*t és főleg *égalité*t akartak az afrikaiaknak, mint francia állampolgároknak egy politikai közösségen belül. Azt a következtetést vonhatjuk le, hogy "a nép által szabadon meghatározott bármely politikai státus az önrendelkezési jog érvényesítésének módozatait alkotja" (Kiss 1986: 168). Az önrendelkezés egy másik problémája a "választék választása": milyen alternatívákat kínálnak az embereknek a népszavazáson? Ciprus például 1960-ban megvalósította az önrendelkezést, de csak függetlenséget választhatott, *enosist* (Görögországgal való egyesülést) nem. Az 1969-es nyugat-irani "konzultáció" során a pápuák a között választhattak, hogy egyesülnek-e vagy sem Indonéziával. A függetlenségi opciót soha nem ajánlották fel nekik. 1960-ban Brit-Kamerun elvben a függetlenségre is szavazhatott volna, semmint a Nigériával vagy Kamerunnal való egyesülést, de az ENSZ által felügyelt népszavazás csak két opciót kínált fel: egyesülést Francia-Kamerunnal vagy integrációt Nigériával. Hasonló a helyzet Brit-Togóval is. Az 1956-os népszavazás ezen a gyámság alatti területen csak két alternatívát ajánlott: egyesülés Ghanával vagy a brit uralom folytonossága. Kizártak két másik reális opciót: a volt Francia-Togóval való egyesülést vagy a függetlenséget (Sureda 1973: 51). Az 1993-as eritreai népszavazás a függetlenség kérdéséről szólt. A függetlenségre és a status quóra (Etiópia tartománya lévén) nem engedtek meg olyan alternatív opciókat, mint a szövetségi vagy az államszövetségi berendezkedés. A gyarmatokon belüli legtöbb történelmi és etnokulturális ön számára nem nyújtottak semmiféle reális alternatívát. Az elejétől fogva korlátozták a választást aközött, hogy önként beleegyeznek a függetlenségbe a gyarmati határokon belül, akarattuk ellenére belenyugodnak az ilyen határokba, vagy pedig fegyvert fognak a rájuk kényszerített posztkoloniális állam ellen. Soha nem volt olyan opciójuk, hogy szabadon választással döntsenek az elszakadásról, vagy egy szomszédos államhoz való csatlakozásról.

Egy másik kérdés arra az eljárásra vonatkozik, ahogyan a lakosság kívánságait megállapítják. A népszavazás a nemzeti önrendelkezés megvalósításának eszköze lehet egy egyértelműen elhatárolt területen. Nagyon gyakran alkalmazták Európában, különösen a nagy francia forradalom után (Avignon, Comtat Venaissin, Savoy, Nizza, Belgium és Rajna-völgye), 1848

és 1870 között Olaszország egyesítésekor, az első világháború után (pl. Schleswig, Felső-Szilézia, Saar-vidék) és legutóbb Eritreában.

Mit kellene megkérdezni egy népszavazáson? Kinek kellene ellenőrizni a népszavazást? ENSZ megfigyelők legyenek-e, vagy a népszavazás felügyeletét a kormányzó hatalomra kellene bízni? A népszavazás alatt a katonaság és a megszálló hatalom kormánya is tartózkodjon ott? Vagy vissza kellene őket vonni, és semleges erőkkel helyettesíteni?

Az önrendelkezés elérésének egy másik módja a képviseleti intézményeken vagy magát képviselőinek tartó intézményeken keresztül történik. A terület Törvényhozói Tanácsának hivatalos kérése alapján sok gyarmatnak biztosították függetlenséget. Ez történt Nigéria, Ghana, Sierra Leone és Szudán esetében. Néha nem független kormányok döntöttek úgy, hogy nemzeti önrendelkezést és függetlenséget kérjenek. Így járt el 1960-ban a legtöbb frankofón kormány Afrikában. Elszakadásról szóló határozatot Kelet-Nigéria regionális kormánya és Katanga tartományi kormánya hozott. Hasonlóképpen érvényes ez a szovjet köztársaságok kormányaira is az 1990-es évek elején. A kormány eltökéltsége bizonyos esetekben vitatható volt az elszakadó térségben (pl. Katanga), de más esetekben a lakosság majdnem teljes támogatását élvezte (például Biafrában).

Magukat a felszabadítási mozgalmakat gyakran, mint a nemzeti ön legitim képviselőjét ismerik el. Sohasem azért választják meg őket, hogy - a szó formális értelmében - így cselekedjenek, de hatékony politikai és katonai kampányt folytatva "a nép" képviselőjének bizonyulnak. Ez érvényes Namíbiában a SWAPO, a nyugati parton és Ghazában a PFSZ, valamint Dél-Afrikában az ANC esetében, miként korábban beigazolódott Algériában az FLN, Mozambikban a FRELIMO és Eritreában az EPLF esetében is. Egyes megfigyelők vitatják a néhány felsorolt gerillamozgalom reprezentativitását. Bár nincs értelme a reprezentativitás megkérdőjelezésének, fontos kihangsúlyozni, hogy elismerésük a fegyveres harcok révén, és nem választásokon vagy népszavazásokon megszerezett támogatottságon alapszik.

Az önrendelkezés megvalósításának másik módszere a kivizsgáló bizottságok küldése. A nagyhatalmak (1948-ban) és az ENSZ (1950-ben) kivizsgáló bizottságokat küldött Eritreába. 1961-ben az ENSZ hasonlóan cselekedett Ruanda-Urundi esetében is. Ilyen konzultációkat folytattak Nyugat-Iriában és Bahreinben, Sabahban és Sarawakban. 1962-ben a britek kivizsgáló bizottságokat küldtek Kenyába, majd 1972-ben Rhodesiába, hogy ezen területek lakosságával konzultáljanak. Ezek a bizottságok nyilvános meghallgatásokon, delegációkkal való találkozókra és írott petíciók révén megállapították a lakosság kívánságát.

Az önrendelkezés elérésére számos más módszer létezik. Egyike ezeknek a petíciók általi önrendelkezés, miként az 1920-ban Eupen-Malmédy esetében történt. A másik az az önrendelkezés, melyet olyan uralkodó révén érnek el, aki feltételezhetően a nép kívánságát tükrözi. 1947-ben Indiában így döntöttek el a hercegi államok, hogy Indiához vagy Pakisztánhoz csatlakozzanak-e. Kasmírban és Heyderabadban ez a módszer véres konfliktusokhoz vezetett.

A legtöbb esetben a nemzeti önrendelkezésért folytatott harc hordozója vagy a lakosság, vagy a lakosság egy része, vagy a nemzeti ön önmagában. De néha a harmadik fél döntő módon beleszólhat. Hasonló eset az, amikor a nemzeti függetlenséget egy harmadik fél katonai hódításán keresztül érik el (például az indiai intervenció Bangladesben 1971-ben). 1949-ben az ENSZ-nek döntő szava volt Líbiának, mint "egésznek" a függetlenné válásában. Sok irredentizmus esetében a nemzeti önrendelkezés legfőbb bajnoka legalább annyira a szomszédos ország, mint a meghatározott terület lakossága. Példa erre Szomália és Ogaden, Pakisztán és Kasmír, Törökország és Észak-Ciprus, Togo és Ghana Victoria térsége. Különbséget tehetünk az "alulról jövő", választások, népszavazások vagy tömegbázisú gerillamozgalmak révén megvalósuló önrendelkezés, valamint a "felülről jövő", uralkodók, oligarchiák, nem-reprezentatív parlamentek és elitista mozgalmak által elért önrendelkezés között. El lehet kezdeni felülről egy gerilla háborút nagyon kis csapattal is, majd alulról jövő tömeges támogatással befejezni azt. Hány embernek kell támogatnia az önrendelkezést ahhoz, hogy a népi akarat valós képviselőjének tekintsék őket? Nem létezik kész képlet vagy válasz. Nemzeti önrendelkezési igények gyakran elháríthatók azzal az érveléssel, hogy az önrendelkezést

javaslók egy nem reprezentatív kisebbséget alkotnak. Minden nemzeti önrendelkezést ellenző kormány ilyen érveket hozott fel.

A szecesszióhoz való jog

A húszadik században sok nemzet nyerte el függetlenségét szeparatista önrendelkezés révén (például Lengyelország, Norvégia, Írország, Izland, Csehszlovákia és Szlovákia, Szlovénia és Horvátország, a volt szovjet köztársaságok, Panama, Pakisztán, Eritrea és Banglades), míg több más szakadár mozgalmat levertek az államhatalmak (például a dél-szudáni, kurd, szik, tatár és tibeti).

Mindig vita tárgyát képezte az, hogy az önrendelkezési elv tartalmazza-e a szecesszióhoz való jogot. A 20. század elején érdekes vita folyt erről a szocialista mozgalomban. Lenin 1917 előtti írásai erőteljesen támogatták a szecesszióhoz való jogot (1951: 112), míg Karl Renner, Otto Bauer és Rosa Luxemburg a létező államon *belüli* nemzeti "belső önrendelkezés" mellett érveltek (Bauer 1924: 291). Lenin számára az önrendelkezésnek nem létezett a "politikai önrendelkezésen, politikai függetlenségen, a nemzetállam megalakulásán" kívül más értelme (Connor 1984: 40). Ebben rejlik az SZSZKSZ alkotmányos sajátosságának ideológiai gyökere, melynek 1924-es, 1936-os és 1977-es alkotmányai tartalmazták az unió minden köztársaságának azon jogát, hogy "szabadon elszakadjanak az SZSZKSZ-től". Ami a múltban talpnyalásnak tűnhetett, megkönnyítette a köztársaságok számára, hogy az 1990-es évek elején valóra váltsák a szecesszióhoz való jogot.

Jefferson és Lincoln a legteljesebb demokráciát pártfogolták, de ellenezték a szecesszió keresztüli önrendelkezést. Sok elemző azzal érvel, hogy még Woodrow Wilson is ellenezte a szeparatista önrendelkezést, és a wilsoni elvek csak a soknemzetiségű államokat szándékoztak demokratizálni, illetve az érintett lakosság hozzájárulása nélkül történő területi változtatásokat akarták megelőzni. Thornberry azt mondja, hogy az amerikai álláspont mindmáig az, hogy egy szuverén és független államról, melynek területén belül minden egyes nép számára ténylegesen működő képviselői kormány van, azt előfeltételezi, hogy eleget tesz az egyenlő jogok és önrendelkezés elvének" (1989: 876). A kommunista Kína ellenezte kisebbségeinek szecessziós jogát azáltal, hogy nyersen kijelentette, az önrendelkezés joga a "nemzeti többségé és nem a kisebbségé" (1989: 880). Az *állami* nacionalisták azzal érveltek az *etnikai* szeparatizmus ellen, hogy a nemzeti ön, amit ők a nemzetállamként határoztak meg, oszthatatlan organizmus. Az 1945-ös San Franciscó-i konferenciáról kiadott dokumentumok feltárják, hogy annak az ENSZ Chartának a megfogalmazói, amelyik kijelenti "minden nép jogát az önrendelkezésre", nem támogatták a szecesszió keresztüli önrendelkezést. Úgy értelmezték, az önrendelkezéshez való jog "csak annyiban" illeszkedett a Charta céljaihoz, hogy értelmileg tartalmazta a népek önkormányzati jogát, de *nem* a szecesszió jogát" (Emerson 1969: 300). Az 1960-as Nyilatkozat a gyarmati országok függetlenségének biztosításáról kimondta, hogy "minden népnek joga van az önrendelkezéshez", de az ENSZ Chartával összeegyeztethetetlennek tekintette, hogy "bármilyen olyan kísérletről tárgyaljon, mely egy ország nemzeti egységének és területi sértettségének részleges vagy teljes felbomlását" jelenti. Az 1970-es ENSZ Nyilatkozat az országok közötti baráti viszonyokról és együttműködésről kijelenti, hogy "minden állam területi egysége oszthatatlan és politikai függetlensége megkérdőjelezhetetlen", valamint azt, hogy semmilyen tevékenység sem irányulhat "a szuverén és független államok területi integritásának és politikai egységének teljes vagy részleges felosztására és meggyengítésére" (Murphy 1980: 45-46).

Az állami önrendelkezés hívei és a status quo támogatói ellenzik a szecesszióhoz való jogot magába foglaló "maximalista önrendelkezést", úgy értelmezve azt, mint a nemzetközi rend és stabilitás aláaknázóját azáltal, hogy törvényesíti a revizionizmust a nemzetközi politikában. Néha azért is visszautasítják a szecessziót, mert egy viszonylag homogén államban "csapdába ejtett kisebbségek" kialakulásához vezethet, és "nehéz helyzetbe juthatnak többségek", amikor gazdag területek azért szakadnak le, hogy ne osszák meg gazdagságukat a kevésbé szerencsés területekkel (Buchheit 1978: 30). A nemzeti önrendelkezésen keresztül megvalósuló szeparatizmus elleni másik érv az, hogy "nem létezik igazából objektív kritérium a nemzet identitásának vagy határainak meghatározására, de még a nemzeti akarat félreérthetetlen megállapítására sem". Ebből az okból kifolyólag "lehetetlen egyetemes érvényességgel

különbséget tenni azok között a szeparatista vagy irredenta mozgalmak között, amelyeknek a rendszer elleni lázadása igazolt, és azok között, amelyeké nem" (Mayall 1983: 89).

Nem kérdéses, hogy az államok jogainak doktrínája a nemzetközi jogrend központi elvévé vált, de hasonlóképpen igaz marad, hogy a "nacionalisták ugyanolyan gyakran voltak az államok szétrombolói, mint amilyen gyakran az államok építésével társították őket" (Friedrich 1963: 565). A szecesszióhoz való jog támogatói azzal érvelnek, hogy a nemzeti önrendelkezési jog a szecesszióhoz való jog nélkül olyan, mint a demokrácia választások nélkül. Ők úgy gondolják, hogy az önrendelkezési jog alapjául szolgáló demokratikus értékek tartalmazzák egy nép azon jogát, hogy - amennyiben akarja - kiválhasson egy államból, kiváltképpen, ha diszkriminációnak és elnyomásnak volt kitéve abban az államban, amelyből ki akar válni. Arend Lijphart azzal érvelne, hogy azokban a plurális társadalmakban, ahol az asszimilációnak ellenállnak, és az elit együttműködése a történelmi ellenségességek folytán lehetetlen (konszocializmus), a felosztás vagy az elkülönülés marad az egyetlen járható alternatíva (1977: 44-45). A szecesszióhoz való jogot az elnyomó rendszerrel szembeni önvédelem változatának tekintik, és így meggyőzően tud mozgósítani olyan tradicionális demokratikus elveket, mint a társadalmi szerződés, a kormányzottak beleegyezése és a lázadáshoz való jog. Ezt az álláspontot képviseli Connor Cruise O'Brien, aki támadta a "szuverén legitizmust, amelyik a határokat inkább kezeli szent és sérthetetlen módon, mint a stigmatizált népek életét" (1971). A szecesszióhoz való jog támogatói közül sokan elfogadják, hogy nem *minden* csoport számára biztosítható a szecesszióhoz való jog, viszont ez nem indok arra, hogy minden olyan csoporttól megtagadják ezt, amelyik szeparatista önrendelkezésre törekszik. Buchanan szavaival élve "nem kell mindent megengedni csak azért, mert egyvalamit megengednek" (1991: 102). Tagadhatatlan, hogy Csehszlovákia, Lengyelország, Finnország, Magyarország, a balti országok és Írország szeparatista önrendelkezése következtében az első világháború utáni Európában sok kisebbség maradt az újonnan létrehozott nemzetállamokban, viszont azzal érvelnének, hogy különbség van azok között, hogy 60 vagy 20 millió ember tekinti magát elnyomott kisebbségnek. Hasonlóan érvényes ez az önrendelkezésen keresztül megvalósított újabb keletű függetlenségre olyan államokban, mint Ukrajna, Moldávia, Kazahsztán és Eritrea. A szecesszióhoz való jog támogatói általában olyan esetekre fogják korlátozni ezt a jogot, ahol "kényszerítő okok" vannak a szecesszióra. Mindazonáltal teljesen elutasítják a nemzetek oszthatatlanságának, valamint az állam integritásának abszolút értéként való kezelését. Létezhetnek olyan kényszerítő érvek is a szecesszióra, mint például egy nemzet pusztaságának fennmaradásának vagy kulturális autonómiájának fenyegetése, vagy ha a lakosság gazdaságilag kirekesztettnek és folyamatosan jogfosztottnak érezné magát. Michael Walzer tovább megy, és minden olyan különálló közösségnek szecesszióhoz való jogot biztosítana, amelyiknek a szeparációs harca fölényes népi támogatást élvez (Walzer 1977: 93). Létezik néhány olyan elemző is, akik a szecesszióhoz való jog által eredményezett anarchiáról és az instabilitásról szóló diskurzust az állam hatalmi érdekei cinikus racionalizálásának tekinti (Forbes 1970: 677).

Nem világos, hogy az önrendelkezés és a szecesszióhoz való jog ugyanannak az éremnek a két oldalát jelentik, vagy különböző elvek. Sokan megpróbálják összeegyeztetni a nemzeti önrendelkezéshez való jogot a szecesszióhoz való jog kitarató, de nem mindig következetes elutasításával. Ez az "intézményes megközelítés" erősen állami-konzervatív és szecesszióellenes.

A nemzeti önrendelkezést gyakran pozitív elvként fogják fel, míg a szeparatizmus arról nevezetes, hogy negatív és bomlasztó. Ebből az okból kifolyólag az, ami pozitív nemzeti önrendelkezést jelent az egyik fél számára, gyakran negatív szeparatizmus a másiknak. Az algériai háború során például az *Algerie français* támogatói az algériai nacionalistákat szeparatistáknak nevezték, míg az FLN gerillák önmagukat szabadságharcosoknak tekintették. Önmagukat nem tartották szeparatistáknak, mivel Algériát nem tekintették Franciaország szerves részének.

Az önrendelkezés támogatásának és a szecesszió ellenzésének egyik útja a kettő közötti logikai kapcsolat tagadása. Mások addig mennek el, hogy a szecesszióban a nemzeti önrendelkezés torzulását, vagy éppenséggel a tagadását látják, mivel lerombolja "a nemzeti

valóságot". Az intellektuális inkoherenca leplezésére az önrendelkezés ellenzői a többség nevében vetették fel a szecesszió igényét, és ezért visszautasítják ezt az igényt, mint a tulajdonképpeni önrendelkezés torzulását.

Emerson azt írta, hogy "az önrendelkezés kardja éles, amikor a gyarmatot elszakítja anyaországától. Ennek ellenére a másik fele tompa és hozzáférhetetlen akkor, amikor a volt gyarmatokon belül élő kisebbségek saját függetlenségüket vagy a határon túli sokkal rokonszenvesebb testvéreikkel való egyesülést keresik" (1969: 300). Az önrendelkezés révén megvalósuló szecessziót ellenző vezetők anélkül teszik ezt, hogy a nemzeti önrendelkezés elvét elleneznék. Azzal érvelnek, hogy valaki hűséges lehet a szabadsághoz, demokráciához és önrendelkezéshez anélkül, hogy kénytelen lenne a szecesszióhoz való jogot elismerni. Mint mindig, egyesek őszintén gondolják, mások viszont cinikusok az önrendelkezés és a szecesszió ellenzésének összeegyeztethetőségi lehetőségével kapcsolatosan, de az önrendelkezés túlságosan legitim érték ahhoz, hogy nyíltan megkérdőjelezzék.

Egyes vezetők arra a következtetésre jutottak, hogy a nemzeti önrendelkezéshez való jog nagyon könnyen jelentheti, vagy magába foglalhatja a szecesszióhoz való jogot. A szecesszió mellett szóló egyik legfőbb érv azon a nézeten alapszik, hogy egy népnek, amelyik nem egyezett bele abba, hogy egy bizonyos állam magába foglalja, erkölcsi joga van ahhoz, hogy önmaga és önmagáért döntsön arról, hogy a rákényszerített határokon belül akar-e maradni. Egy további ésszerű érvet szolgáltat a szecesszióra az, ha egy bizonyos csoporttól megtagadják a kormányzásban való részvételt. Albert Hirschman felveti a "tiltakozás" és a "kivonulás" közötti választási lehetőséget az államon belüli csoportok számára. A tiltakozás lehetőségétől megfosztott csoportok nagyon könnyen ragaszkodhatnak a "kivonuláshoz" való joghoz (1978). Például a dél-szudániak ragaszkodnak ahhoz, hogy az önrendelkezéshez és a szecesszióhoz való joguk erkölcsileg igazolható és jogos, mert "sohasem kérték fel őket szabad népszavazáson, hogy az északiakkal egyesüljenek" (Malwal 1984: 100). A dél-szudáni Dunstan Wai fenntartja, hogy a dél-szudáni afrikaiak sorsát, vagyis a független Szudánhoz való tartozásukat az egyiptomiak, az észak-szudáni arabok és az angolok pecsételték meg (1978: 305). Ez "más-által-rendelkezés" és nem önrendelkezés.

A szeparatizmust mindenhol úgy indokolták, mint az elnyomásra adott legitim válasz. Ez volt a helyzet Írországbán, Lengyelországban, az amerikai gyarmatokon, a gyarmati Afrikában, Kurdisztánban és Bangladesben. Logikusan érvelhetünk amellett, hogy egy csoport sem "törekedhet azon politikai viszályok előidézésére, amelyek egy állam egységét megbontják", hacsak nem nyomják el valamilyen módon (Bevan 1984: 23).

Az életképességről, a megfordíthatatlanságról és a dominóelvről

A nemzeti önrendelkezés körüli vita egyik fontos kérdése a nemzetállam minimális vagy optimális mérete. Platón óta a politikai filozófusok megkülönböztethetők aszerint, hogy a kisebb vagy a nagyobb államokat preferálják. Mazzini és Marx úgy gondolták, hogy csak a nagy nemzeteknek legyen joguk az önrendelkezésre. Mazzini számára csak egy nagy nemzetnek lehet határozott küldetése, míg Marx számára csak egy tekintélyes piacra és gyors tőkefelhalmozásra támaszkodó nagy nemzet biztosíthatja a gazdasági haladást. Mások ellenkező nézeteket vallottak. Kant és Rousseau például tagadták, hogy a szabadság és az egyenlőség megvalósítható lenne egy nagy államban. Azzal érveltek, hogy csak egy kis közösségben lehet demokratikus döntést hozni, és a *volonté générale* megállapítani. A nagy, illetve a kis államok hívei közötti alapvető nézeteltérést a nemzeti önrendelkezés értelmezésének és gyakorlati megvalósításának szemlélete tükrözi. A nagy államok támogatói vonakodnának, hogy kis egységeket legitimáljanak, és az önrendelkezés nevében nagy államokat daraboljanak fel. Az önrendelkezés általi szecesszióhoz való jog ellenzői azzal érvelnek, hogy abban az esetben, ha minden nép - bármennyire kicsi is legyen az - elnyerné a független államiságot, ezrével jönnének létre az életképtelen államok. Alapjában véve a kis méretű államok létezésének ellenzői azzal érvelnek, hogy a miniállamok nem rendelkeznek az önvédelemhez szükséges katonai erővel, nincs elég politikai befolyásuk ahhoz, hogy függetlenségüket értelemmel telítsék, illetve a fejlődés és jólét megvalósításához nem rendelkeznek elegendő gazdasági erővel. Így érvel Borisz Jelcin az orosz föderációbeli nemzeti kisebbségek (például a tatárok, csecsenek, ingusok) szecessziója ellen, mondván,

hogy "az emberek nem élhetnek csupán szuverenitásból" (Coulmas 1993: 85). Szerinte a nagyszámú miniállam örökös instabilitást, függőséget és szegénységet eredményez. Jelenleg tucatjával léteznek miniállamok (például Barbados, Bermuda, Brunei, Kuvait, San Marino, Andorra, Liechtenstein, Monaco, Málta és Luxemburg) és elburjánzásuk sokakat nyugtalanít a nagy államokat támogatók közül (Blair 1967). Vég nélküli osztódás veszélyéről beszélnek, és a "ragályos" szeparatizmus kísérti őket. Antony Smith megerősíti, hogy "más sikeres etnikai nacionalizmusok is ezt igazolják" (1981: 151). A pakisztáni ENSZ kiküldött, aki az 1971-es bangladesi vitában figyelmeztetett, hogy "nem csak Pakisztánban lesz egy Banglades, hanem mindenhol lesz egy Banglades", ezt a ragályos nézőpontot képviseli (Buchheit 1978: 106). A szecesszió ellenzői egyetértően idézik Edward House ezredes - Woodrow Wilson tanácsadóját az első világháború utáni béketárgyalások alatt -, aki emlékeztetett arra, hogy egyetlen törzsi entitás sem túl kicsi arra, hogy önrendelkezési ambíciói legyenek" (uo.: 65). Woodrow Wilson önmaga is elismerte, hogy "amikor kimondtam ezeket a szavakat [hogy minden nemzetnek joga van az önrendelkezéshez], annak tudta nélkül tettem ezt, hogy léteznek olyan nemzetiségek, melyek nap mint nap hozzánk fordulnak" (Cobban 1970: 65). Alapjában véve a szecesszió azon ellenzői, akik életképes államokat akarnak, azt mondják, hogy amikor "a dolgok szétesnek", és a "centrum nem tudja kézben tartani", "merő anarchia szabadul a világra" (Young W. B. Yeats idézi 1976: 4650).

Ugyanakkor létezik egy eltérő nézet is, amelyik rámutat arra, hogy a kis homogén államok sikeresek voltak a történelem során. "A kicsi szép" irányzat több elidegenedést, bürokratizálást és elnyomást észlel a nagy államokban, és több potenciált a valódi önkormányzatra, részvételre és spontaneitásra a kisebb államokban. *Méret és demokrácia* című tanulmányukban Dahl és Tufte arra a következtetésre jutnak, hogy nincs összefüggés a méret, gazdasági életképesség és politikai fennmaradás között (Dahl és Tufte 1973). Annak igazolására, hogy az életképesség érve valóban megkérdőjelezhető, visszatérhetünk Alfred Cobban *A nemzetállam és a nemzeti önrendelkezés* című, 1994-ben kiadott klasszikus művéhez. Cobban Izland és Málta példáján bemutatta a nemzeti önrendelkezés abszurditását a nem életképes entitások esetében. Ma már mindkettő legitím, a nemzetközi közösség tagja, tucatnyi hasonló méretű állammal egyetemben. Forbes egy szélsőségesebb nézőpontot képvisel, mely szerint még az olyan miniállamok sem zavarnak senkit, mint Monaco, San Marino és Andorra. Ő az "életképes" államok kívánalmát irracionálisnak és valótlannak nevezi, mely a nagyhatalmak hatalmi érdekén és afeletti vonakodásán alapul, hogy kisebbségeinek a szecesszióhoz való jogot biztosítsák (1970: 670-679). Kétségtelen az, hogy a nacionalisták az "életképesség" jelszavához folyamodva gyakran racionálisnak mutatták be az expanzionizmust és a kis nemzetek "lenyelését". A 19. században egyes német nacionalisták, mint például Fichte, List és Treitschke úgy gondolták, egy egyesült Németország csak akkor lehetne életképes, ha a szomszédos országok jókora területeit is magában foglalná. Hitler Németországa az expanzionizmust, mint a *Lebensraum* (élettér) felkutatását racionalizálta, és hasonlóképpen cselekedett Tojo Japánja is.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete ambivalens volt az állam méreteit illetően. Egyfelől az ENSZ elvileg elutasította a szecessziót, és üdvözölte az uniókat, másfelől viszont elutasította, hogy az önrendelkezést egy adott terület minimális méretétől és minimális lakosságától tegye függővé. Következésképpen, az ENSZ elvileg megkülönböztetett bánásmódban részesíti a néhány ezer lakossal rendelkező Pitcairn-, Tokelau- és Nieu-szigetek önrendelkezését, de megtagadja ezt a milliókat számláló kurdoknak, vagy dél-szudániaknak.

Az életképesség érve egy másik módon szintén a szecesszió ellenzőit szolgálja. Ők azzal érvelhetnek, hogy a rész leválásával az egész életképtelen.

A szecesszionisták rendszerint tagadják szülőföldjük és népük életképtelenségét. Ugyanakkor tagadják a "balkanizáció" fogalmába foglalt dominóelméletet is. Azzal érvelnek, hogy a dominóelméletet az imperialisták alkalmazták (Churchill ugyanezt az érvelést használta, hogy megvédje ellenszegülését India függetlenségét tekintve). A szecessziós önrendelkezés támogatói a dominóelmélet egyik lényeges összetevőjét cáfolják meg azáltal, hogy idézik Norvégia (1905), Írország (1921) és Izland (1944) sikeres elszakadásának példáját. Ezek

közül az esetek közül a szecesszió egyetlenegyszer sem teremtett precedenst további szecessziók számára; nem képeztek láncreakciót az eldőlt dominók.

Azonban még a minimalisták is elfogadják egy kötelező minimális méretű terület és lakosság szükségességét. Nekik is szembe kell szállniuk azzal a kérdéssel, hogy mennyire kicsi a kicsi, illetve mennyire kicsi a túl kicsi? Ellenkező esetben az ember eljuthat a két egyén érdekében történő önrendelkezés *abszurd* esetéhez. A minimális életképesség megkövetelése teljesen logikus; a gond az, hogy képtelenség konszenzusra jutni a minimális életképesség tekintetében. Kamanu, egy afrikai elemző, aki nem az elszakadás ellenzője, egyetért azzal, hogy "az egyéni szabadsághoz hasonlóan a kollektív szabadságnak is megvannak a korlátjai. Az önrendelkezéshez való jog nem jelentheti minden önmagát megkülönböztető etnokulturális csoport jogát az elszakadáshoz" (1974: 360). Ez azt jelenti, hogy a nemzeti önrendelkezés elvének még a legmértányosabb értelmezése is kihagy egyes kis népeket. Az ENSZ Charta nemzeti önrendelkezést ígér *minden* nép számára, de sohasem lesz *minden* népnek önrendelkezési joga.

Egy másik, a nemzeti önrendelkezéstől elválaszthatatlan kérdés arra irányul, hogy az önrendelkezés az elhatározása után "egyszeri aktus" vagy egy *plebiscite de tous les jours*³ (Pomerance 1982: 75; Renan 1882: 58). Reverzibilis vagy irreverzibilis egy népnek az a döntése, hogy ehhez vagy ahhoz a nemzethez vagy nemzetállamhoz tartozzon? A reverzibilitás jogának elismerése a nemzetközi államrendben vég nélküli határkiigazítási sorozatot, állandó változásokat idézhet elő, és meghiúsíthatja egy stabil világrend megszilárdulását. A visszafordíthatósághoz való jog következtében rögtön megfogalmazódik a kérdés: milyen gyakran lesz egy terület lakosságának lehetősége arra, hogy elhatározását megváltoztassa: egyszer egy században, minden évtizedben, minden évben, minden nap? Ha a rend és stabilitás kedvéért megtagadják a visszafordíthatóságot, akkor az önrendelkezés megvalósulása egy generáció számára könnyen az önrendelkezés megtagadását jelentheti az eljövendő generációk számára. Ha egy nép döntése megmásíthatatlan, a feltételek megváltozása után nem válik-e rabbá a nép saját legitim, önmaga által meghatározott határain belül, minden kivezető út nélkül? Kedourie képtelen megállni, hogy ne tegye fel a kérdést: a nemzeti önrendelkezéshez való jog a visszafordíthatóság joga nélkül, a jövő generációk szemszögéből, nem ugyanannyira önkényes-e, mint a hódítások és a titkos diplomácia (1960: 62-91). Alapjában véve nem könnyű érvekkel alátámasztani, hogy egy olyan korban, amikor "a válasz megengedett, a munkaviszonyok felbonthatók és a kormányok leválthatók", az embereknek nincs joguk ahhoz, hogy időnként újragondolják, milyen szuverenitás alatt akarnak élni (Bevan 1984: 25).

Általában a status quo hatalmak ragaszkodnak az önrendelkezés megmásíthatatlanságához, miközben a reverzibilitás hívei a reverzibilitást kérik. 1792-1793 között Franciaország - miután népszavazást tartottak - csatolta Nizza, Savoya, Avignon és Vennaissin területeit. Mihelyt Franciaország részévé váltak, halállal büntetendőnek tartották azt az igényt, hogy a határozat érvénytelenítését kérjék egy új népszavazással. Az amerikai polgárháborúban Észak ellenezte Dél különválását, mivel megmásíthatatlannak tekintette az államok azon elhatározását, hogy államszövetséget alkossanak. 1871-ben a német nacionalisták megtagadták az önrendelkezés jogát Elzász-Lotaringia lakosságától, mivel csak azt vették figyelembe, hogy a múltban a lakosság egy megmásíthatatlan döntést hozott a terület német birodalomhoz való csatolásáról. Vitatható, hogy a történelmi elhatározás a valóságnak megfelelő vagy fiktív, viszont az világos, hogy 1871-ben a német nacionalisták számára a nép kívánsága nem volt releváns.

Egymásnak ellentmondó elvek és a kettős mérce kérdése

Egy másik problematikus kérdés a nemzeti önrendelkezés elve és a nemzetközi politika alapvető normái és értékei közötti kapcsolatra irányul. Még a népek önrendelkezési jogának a legmegerőszakolhatóbb hívei sem állítják, hogy az önrendelkezési jog minden esetben feltétlenül felsőbbrendű más jogoknál és elveknél.

Mind az ENSZ, mind az AESZ⁴ Charta tartalmazza a nemzeti önrendelkezési elv és az államok területi egységének megőrzési és megvédési joga közötti inherens ellentmondást. Az ENSZ Charta kijelenti "a népek önrendelkezési jogát", és kinyilatkoztatja szembenállását

"minden olyan kísérlettel, amelyik az állam nemzeti egységének vagy területi épségének részleges vagy teljes feldarabolására törekszik" (Buchheit 1978: 86). Az államoknak a területi épséghez és a nemzeteknek (vagy népeknek) az önrendelkezéshez való joga közötti konfliktus gyökerei a 18. század végére, a modern nacionalizmus kezdetéig nyúlnak vissza. Kétszáz évvel a francia forradalom után az államok és a népek közötti alapvető ellentmondás a nemzetközi közösség sarkalatos problémája marad függetlenül attól, hogy az arab világról, Oroszországról, Indiáról, Kínáról, Spanyolországról, a volt Jugoszláviáról, Kanadáról, vagy Nagy-Britanniáról beszélünk.

Néha az állam pusztá létére - és nem csupán területi épségére -, mint a nemzeti önrendelkezésnél magasabb értékre hivatkoznak. A 19. század közepén a magyar nacionalista vezető, Kossuth azt mondta a Magyarországon élő románok önrendelkezéséért szót emelő román küldöttségnek, hogy követeléseik elfogadhatatlanok: "Akkor Magyarország ne legyen egy állam? Minden ott lakó nemzet igényeljen egy különálló államot saját magának? Ilyen elvekkel vagy Magyarország fog feldarabolódni, vagy a kard dönt" (McCartney 1934: 117). Mennyire hasonlóan hangzik, amikor afrikai vezetők kijelentik, hogy a szeparatizmus halálos veszélyt jelent nem csak az integritásra nézve, hanem az államok túlélésére is. Egy másik nemzetközi elv, amelyik összeütközésbe kerülhet a népek nemzeti önrendelkezésével, a más államok belügyeibe való be nem avatkozás elve. A be nem avatkozás normája egyértelműen ellentétben áll a szecessziós önrendelkezés külső támogatásával. A nemzeti önrendelkezés és az elszakadáshoz való jog hívei azzal érvelnek, hogy minden nép külső beavatkozás nélkül kell hogy elérje a felszabadulást. Ennek ellenére egyetlen nép sem vihet véghez szecessziót egy bizonyos mértékű külső támogatás nélkül, kezdve a teljes katonai beavatkozástól (mint India bangladesi inváziójának esete) a nemzetközi diplomáciai elismerésig (mint Szíria esete, amelyik kivált az egyiptomiak által vezetett Egyesült Arab Köztársaságból és a nagyhatalmak azonnal elismerték). Külső beavatkozás nélkül a Habsburg és a török birodalom népei nem nyerték volna el szabadságukat, a náci uralom elnyomott népei nem szabadultak volna fel, és a dekolonizációs folyamat sohasem sikerült volna. A külső segítség megtagadása az önrendelkezésért harcoló szeparatistáktól támogatja a központi kormányt a szecessziós mozgalmak elnyomásában. Ez a fajta be nem avatkozás így módon szöges ellentétben áll az önrendelkezés elvével, legalábbis a szecessziós önrendelkezésért harcoló népek szemében.

Az államok belügyeibe való be nem avatkozás elve morális szempontból mindig kétséges volt. A be nem avatkozás egyaránt tartós elnyomást jelenthetett volna Hitler Németországában, Pol Pot Kambodzsájában, Amin Ugandájában vagy apartheidot Dél-Afrikában. A 19. században Palmerston és Gladstone Angliájában teljesen jogosnak tekintették a Balkán népeinek támogatását, akik fegyverre keltek a török elnyomás ellen. Lehetséges, hogy a be nem avatkozás nem csak a nemzeti önrendelkezéssel áll konfliktusban, hanem a népek zsarnoki sorsra való hagyását is jelenti. Walzer morálisan eléggé érzékeny ahhoz, hogy "leigázás és megszállás" esetén indokoltnak tartsa a beavatkozást (1977: 90). A függetlenségért harcoló szeparatisták gyakran jogosan állíthatják, hogy leigázták őket, vagy tömeggyilkosságot követtek el ellenük.

Néha a nemzeti önrendelkezés elvét félretolják, mert ellentétben áll egy bizonyos állam biztonságával vagy a nemzetközi béke és stabilitás követelményeivel. Az első világháború után a dél-tiroliaknak, a szudétánémeteknek vagy Elzász-Lotaringia lakosságának nem biztosították az önrendelkezést, mert a kérdéses területeket Olaszország, Csehszlovákia és Franciaország biztonsága számára létfontosságúnak tekintették. A második világháború után a szovjetek elleneztek bármilyen elgondolást, mely a balti államok számára önrendelkezést biztosított volna, mert ragaszkodtak a balti államok stratégiai fontosságához az SZSZKSZ védelme szempontjából. A nemzetek önrendelkezési joga nagyon gyakran szöges ellentétben áll az államok nemzetközileg elismert önvédelmi jogával. Ausztriának megtagadták a jogot, hogy egyesüljön Németországgal, mert egy "Nagy-Németország" létrejöttét a nemzetközi béke és biztonság elleni fenyegetésként fogták fel. A Törökország és Görögország közötti regionális béke kedvéért Ciprusnak megtagadták a jogot, hogy 1960-ban a Görögországgal való egyesülést válassza. Az 1930-as években a közép-európai események azt a tényt

szemléltetik, hogy a nemzeti önrendelkezést valóban ki lehet használni a nemzetközi béke és biztonság aláaknázására. A nemzeti önrendelkezés nevében Hitler csapatait Rajna-vidék, Ausztria, Csehszlovákia és Lengyelország területeire rendelték. Lloyd George kereken megmondta: "Nem kellene olyan messzire elmennünk az önrendelkezés elvével, hogy igazságtalanul megerősítsünk bármely államot, amelyik könnyen veszélyforrást jelenthet az európai békére" (Umozurike 1972: 16).

Afrikában bárki nagyon könnyen érvelhet azzal, hogy a szecesszióellenes dominóelmélet azon a feltételezésen alapul, miszerint Afrika további "balkanizálását" el kell kerülni a kontinentális stabilitás, béke és biztonság kedvéért. Míg Herder, John Stuart Mill, Mazzini és Woodrow Wilson hittek a nemzeti önrendelkezés által biztosított békében, az Afrikai Egység Szervezetének (AESZ) dominóelméletét inkább mint békét vagy önrendelkezést lehet meghatározni. Amikor az etnokulturális önrendelkezést úgy fogja fel, mint ami ellentétben áll a békés és tartós világrenddel, az AESZ az ENSZ-t követi. Mint *szervezet*, mindkettő a szecessziót ellenzi.

Más, a nemzeti önrendelkezés jogával ellenkező elv az erőszak elkerülésére és a nemzetközi egyezmények betartására vonatkozik (*pacta sunt servanda*). Szinte minden szeparatizmus esetében az önrendelkezésért harcoló emberek csak abban az esetben számíthatnak sikerre, ha a katonaság, a rendőrség, a bíróság és a központi kormány közigazgatási gépezete elleni erőszakhoz folyamodnak. Bizonyára helyes Kedourie azon érvelése, mely szerint minden politikai térképnek az etnokulturális önök nemzeti önrendelkezési elvének megfelelően történő megváltoztatására tett kísérlet "embertelen és vérengzéssel jár" (1960). Néha az a vágy, hogy egy terület lakosságát homogenizálják, és hogy *pro forma* összhangba hozzák az önrendelkezés elvével, népek kitelepítéséhez vezethet a vegyes lakosságú területekről ("etnikai tisztogatás"), megváltoztatva így a népek határait, az országok határai helyett. Igaza volt Robert Lansingnek abban, hogy a nemzeti önrendelkezés elve "elég kétségbeesést, szenvedést és anarchiát" okozott. Továbbra is kérdéses, hogy ezen elv nélkül nem lett volna még több erőszak és elnyomás. A szeparatisták a törvényesen elismert *status quo* ellen lázadók; revizionisták abban az értelemben, hogy meg akarják változtatni a törvényes rendet, értve ezalatt a törvényeket, az alkotmányokat és a nemzetközi egyezményeket.

Revizionizmusuk szembeáll a nemzetközi jog *pacta sunt servanda* elvével. Például a független Szomália egyik első törvénye 1960-ban hatályon kívül helyezett minden olyan nemzetközi egyezményt, amely nemzetközi jogi legitimitást adott azoknak a határoknak, amelyek megosztották a szomáliai népet.

Mindenekfelett a nemzeti önrendelkezés elve gyakran együtt jár ugyanannak a jognak egy konkurens öntől való megtagadásával. A nemzeti önrendelkezésre való igény a leggyakrabban más önök nemzeti önrendelkezésre való igényével kerül összeütközésbe, semmint minőségileg eltérő igényekkel.

Végül ott van a kettős mérce kérdése. A kettős mérce használata különböző kritériumok alkalmazását jelenti olyan esetekben, melyek annyira hasonlóak, hogy egyenlő elbánást érdemelnek. Lloyd George egyszer kétségbeesve jegyezte meg, hogy "kis nemzetek, amelyek alig léptek a szabadság mezsgyéjére, máris kezdik elnyomni kisebbségeiket" (Umozurike 1972: 16). Emerson is meglehetősen kiábrándult a nemzeti önrendelkezés elvének használatától, és az ezzel való visszaéléssel kapcsolatban jegyzi meg: "Az én önrendelkezési jogom azokkal szemben, akik engem elnyomnak nyilvánvalóan elvitathatatlan, de a ti igényetek, hogy egy ilyen jogot gyakoroljatok velem szemben, teljesen elfogadhatatlan" (Pomerance 1982: 61). Kétségtelen, hogy a nemzeti önrendelkezéshez való jog valóban egy kaméleonszerű jog.

A forradalmi Franciaország önrendelkezéshez való jogot biztosított azoknak, akik csatlakozni kívántak a *patrie*hoz, és megtagadta azoktól, akik el akartak szakadni.

Napóleon a nemzeti önrendelkezés nevében hódította meg Európát, de könyörtelenül elnyomta azokat, akik fegyvert ragadtak a francia megszállás ellen, akár Poroszországban, akár Haitin. Barere azt hirdette: "a szabadság és az egyenlőség a mi jogunk, az egység és a feloszthatatlanság a mi irányelvünk" (Hayes 1948: 53). Valahányszor kapóra jött, a szabadságot megadták; ellenkező esetben a feloszthatatlanságot hirdették.

Mazzini etnikulturális önrendelkezést kért Olaszország és egész Európa számára, de annak érdekében, hogy a nyelvi határokon felülemelkedjen, és a német ajkú Dél-Tirolt Olaszországnak igényelje, a római történelemre hivatkozott és kijelentette, hogy a tájegység olaszul beszél. Amikor egy szlovák küldöttség - Szlovákia autonómiájának érdekében - kapcsolatba lépett Kossuth Lajossal, ő röviden azt felelte, hogy Szlovákia nem található meg a térképén (McCartney 1934: 117). Azok a német liberális nacionalisták, akik 1848-ban *Paulskirche*-ben kikiáltották a német egységet és demokráciát, elutasították a dánok, lengyelek, csehek és szlovének szecesszióhoz való jogát.

Marx támogatta az írek önrendelkezését azért, hogy gyengítse a brit uralkodó osztályt, valamint a lengyelekét, hogy gyengítse a cári Oroszországot. Ellenezte a nemzeti önrendelkezést a szerbek, horvátok, szlovákok, csehek és más kicsi "reakciós" szláv nép számára, mivel a délszlávok politikai függetlensége megerősítette volna Oroszországot, a forradalom elsődleges ellenségét (Bloom 1967: 40-45). Lenin kikiáltotta a népek önrendelkezéshez és szecesszióhoz való jogát, de lehetővé tette ennek a jognak a tagadását is, mivel a "proletariátus... a munkások osztályharcának szemszögéből mérlegel minden nemzeti követelést, minden nemzeti elkülönülést" (1951: 265). Egy másik alkalommal Lenin kifejtette, hogy "a nemzeti önrendelkezés fenntartás nélküli támogatása nem kötelez el minket amellel, hogy minden nemzeti önrendelkezésre vonatkozó igényt támogassunk" (1935: 322). A Szovjetunió politikájában ez az ideológiai rugalmasság legitimitást biztosított az opportunizmusra. Elvben a szovjetek elismerték a szecesszió jogát, de 1917 után fegyveres erővel vetettek véget Örményország, Grúzia, Ukrajna, Buhara, Azerbajdzsán és a balti országok függetlenségének. Sztálin támogatta minden ukrán és belorusz egységet, de mindig csak területeknek a Szovjetunióhoz való csatolásával, sohasem a Szovjetunióból való kiválás megengedésével. A szovjetek ugyancsak erős támogatói voltak a gyarmatosítás-ellenes önrendelkezésnek egészen addig, amíg ez távol volt országuktól. Ragaszkodtak Nauru 5000 lakosának valódi nemzeti önrendelkezéséhez, viszont az 50 millió ukrán csupán látszólagos függetlenségéhez járultak hozzá. A szovjet politikában csak 1991-ben, a kommunizmus bukása után került sor drámai változásra.

A kínai és vietnami kommunisták sem voltak jobbak. Mao Ce-tung 30 évig ígérte a tibetieknek, mongoloknak, ujjuroknak és csuángoknak az önrendelkezéshez és a szecesszióhoz való jogot. Amikor 1949-ben magához ragadta a hatalmat, a kisebbségi övezeteket Kína "elidegeníthetetlen részei"-nek kiáltotta ki (Connor 1984: 75, 88, 233-259). A harcos Viet Minh is hasonló ígéreteket tett a muongoknak, meoknak és khmereknek, viszont a független Vietnam alkotmánya szerint "egy és oszthatatlan", sőt 1975-ben még a kisebbségek regionális autonómiáját is eltörölték (uo. 109-110, 116).

Az amerikai függetlenségi nyilatkozat az önrendelkezési jogon és a brit birodalom érdekszférájából való szecesszió alapszik. Később az Egyesült Államok az "egység" és az "oszthatatlanság" nevében harcolt a déli szakadár szecessziója ellen. A polgárháború után az Egyesült Államok a szecesszió ellenzője lett (például Biafra, Dél-Szudán és Banglades esetében), viszont amikor regionális és globális érdekei úgy kívánták - mint például 1903-ban Panamában, 1950-ben Tibetben és az 1960-as években az iraki Kurdisztánban -, az Egyesült Államok támogatta a szeparatizmust.

1917-ben Woodrow Wilson a leigázott népek nemzeti önrendelkezésének bajnoka lett, és kihirdette azt az elvet, amely egy igazságos világrend sarokkövévé vált. Asquith és Lloyd George brit miniszterelnökök azt hirdették, hogy Nagy-Britannia a "kisebbségek jogaiért" harcol (McCartney 1934: 192), ugyanakkor titkos egyezményeket írtak alá Oroszországgal és Olaszországgal, amelyekben elkötelezték magukat arra, hogy osztrák, görög, albán, horvát és török területeket és lakosságot olasz, illetve orosz uralom alá helyeznek át. Írországból, Egyiptomból és Indiából bebörtönözték és kivégezték azokat az embereket, akik a nemzeti önrendelkezésért harcoltak. Az első világháború utáni békeegyezményben az önrendelkezés elvét csak ott alkalmazták, ahol gyengítette az ellenséges államokat (Németország, Ausztria, Magyarország, Törökország), viszont figyelmen kívül hagyták ott, ahol nem lett volna kedvező a szövetséges hatalmaknak (például Dél-Tirol, Szudéták, Danzig és Elzász-Lotaringia esetében). Ahol a szövetséges hatalmak

elvesztettek volna egy népszavazást, ott nem volt népszavazás. Kelet-Európában a cseheknek, szerbeknek és lengyeleknek sikerült megállapodniuk - mint független és uralkodó nemzetek - a nemrég megalakult független államokban, de megtagadták az önrendelkezés jogát a horvátoktól, szlovénektől, szlovákoktól és ukránoktól.

A második világháború alatt az Atlanti Chartában Churchill és Roosevelt felhívást bocsátott ki az önrendelkezésre, de Churchill visszautasította ennek alkalmazását Indiában és a brit birodalom gyarmatain. Az indiai szubkontinensen India megtagadta az önrendelkezést Kasmírban, de harcolt Banglades önrendelkezéséért, miközben Pakisztán ragaszkodott Kasmír önrendelkezéséhez, és megtagadta ezt Bangladesben. Indonézia, amelyik az 1960-as években Nyugat-Irian bekebelezéséért harcolt, és azt hirdette, hogy a nemzeti önrendelkezés csak gyarmati határokkal alkalmazható, 1975-ben túllépett ezeken a határokon, és fegyveres erővel bekebelezte az egykori portugál Timort.

Összegzés

A nemzeti önrendelkezés elve sok és ellentétes értelmezésre ad lehetőséget. Jelenthet demokratikus önkormányzatot, nemzeti függetlenséget vagy a belső és a külső szabadság kombinációját. A demokratikus meghatározásról a nemzeti meghatározásra való áttérés megtörtént Európában is az első és a második világháború után, valamint Ázsiában és Afrikában is a dekolonizáció után.

A "nemzeti ön" különböző dolgokat jelenthet különböző emberek számára. Jelentheti a törvényes-területi entitást, mint egy állam vagy gyarmat, melynek nincs "nemzeti" sajátossága, vagy jelenthet egy etnokulturális nemzetet, egy történelmi államot, egy "természetes" földrajzi egységet vagy közösségi csoportot, amelyik heterogén terület igényel egy homogén csoport számára. Egy népnek őshonosként vagy betelepülőként való megítélése gyakran döntő a nemzeti önbe való belefoglalás vagy kirekesztés végett. A nemzeti önrendelkezést általában megtagadják azoktól, akiket idegen betolakodónak tekintenek.

Az önrendelkezés leggyakoribb célja a függetlenség, bár léteztek kivételek is a szabály alól. A nemzeti önrendelkezés megvalósításának több módozata van, mint amennyi lehetséges célja. Ide tartoznak a népszavazások, a félfüggetlen, valamint a regionális és tradicionális kormányok döntései, általános és parlamenti szavazások, kivizsgáló bizottságok jelentései, gerillamozgalmak fegyveres küzdelmei, illetve az emigráció révén megvalósuló nomád önrendelkezés. Az önrendelkezés formái két általános kategóriába tartoznak: felülről, az elitektől és oligarchiáktól létrejövő önrendelkezés, illetve a választásokon és tömegmozgalmakon keresztül, alulról létrejövő önrendelkezés.

A 19. századdal kezdődően vita folyt arról, hogy a nemzeti önrendelkezéshez való jog tartalmazza-e vagy sem az elszakadáshoz való jogot. A hivatalos kormány általában tagadja, hogy az önrendelkezés és a szecesszió között bármiféle kapcsolat létezne. Néha az önrendelkezést inkább helyi önkormányzatnak tekinti, mint függetlenségnek. A szecesszió elutasításának - anélkül hogy a nemzeti önrendelkezés legitimitását elutasítanák - másik módozata az érintett népek elnemzetietlenítése és a szeparatisták képviseliségének megtagadása. A maguk részéről a szeparatisták természetesen szinonimáknak látják az önrendelkezési jogot és a szecesszióhoz való jogot.

Egy másik klasszikus vitapontot az államok optimális méretére irányuló, és az önrendelkezés céljából feltett kérdés jelenti. Az életképesség, balkanizáció és dominóelmélet kulcsfogalmakkal kapcsolatos eltérő felfogások jól megvilágítják azt a vitát, amely a nagy államokat előnyben részesítők és azok között zajlik, akik a világot kis közösségekből állónak óhajtják.

A nemzeti önrendelkezés elve is gyakran ütközött más nemzetközi normával és értékkel. A nemzeti önrendelkezés legfontosabb normatív versenytársainak az államok területi épsége, az államok önvédelemhez való joga, a konfliktus békés rendezése, független államok belügyébe való be nem avatkozás, valamint nemzetközi béke és biztonság bizonyultak.

Az utolsó rész a nemzeti önrendelkezés alkalmazásának kettős mércéjével foglalkozott. A kettős mérce jellemezte úgy a "baloldali", mint a "jobboldali" európai, valamint a harmadik világbeli kormányok és szecesszionista mozgalmak politikáját és álláspontját. Mindegyik

rugalmas volt a nemzeti önrendelkezés elvének értelmezésében oly módon, hogy az a személyes, a csoport- vagy az államérdekeknek megfelelően. Ebben az értelemben a forradalmi Franciaország, a cári Oroszország, Woodrow Wilson Amerikája, a kommunista Kína, Nehru Indiája és a gyarmatosítás utáni Afrika mind egyformák.

Az önrendelkezés elvének elemzése egy olyan elméleti kerettel látott el minket, mely sok interetnikus konfliktust, határvitát, szecessziós és irredenta háborút tisztáz. Természetesen nem helyettesíti a konfliktusok alapos empirikus tanulmányozását, de úgy gondoljuk, egy további fontos perspektívát nyújt. Ennek a tanulmánynak alkalmassá kellene tennie minket arra, hogy feladjuk a szűk regionális megközelítéseket, és az etnikai és nemzeti problémákat egyetemes és összehasonlító perspektívában érzékeljük. Alapjában véve a nemzeti önrendelkezés kérdése többé-kevésbé változatlan keleten és nyugaton, északon és délen. Ugyanez igaz az önrendelkezés fogalmának alapvető inherens dilemmáival kapcsolatosan is. Mi az ön? Mit határoznak meg? Hogyan valósítják meg az önrendelkezést? Hogyan kapcsolódik az önrendelkezési jog és a szecesszióhoz való jog? Mekkora az életképes állam optimális mérete? Reverzibilis-e az önrendelkezés? Konfliktusban áll-e más nemzetközi elvvel? A kettős mércét illetően eltekinthetünk a kérdőjelektől. Létezik, és nagyon jól megvan mindenfele ebben a távolról sem tökéletes világban.

Fordította: Walter Klára

Megjegyzés

1. A szecesszióra való jog elleni érvek összegezését lásd A. Buchanan (1991: 87-125).

Irodalom

- Acton, L.: *Nationality*. In: *Essays on Freedom and Power*. Meridian, New York 1965.
- Bauer, O.: *Die Nationalitätenfrage und Sozialdemokratie*. Volksbuchhandlung, Vienna 1924.
- Beran, H.: *A liberal theory of secession*. In: *Political Studies* 32, 1: 21-31. 1984.
- Blair, P. W.: *The Ministate Dilemma*. Carnegie Endowment for International Peace, New York 1967.
- Bloom, S.: *The World Nations - National Implications in the Works of Karl Marx*. A. M. S. Press, New York 1967.
- Brilmayer, L.: *Secession and self-determination: a territorial interpretation*. In: *Yale Journal of International Law* 16: 177-202. 1991.
- Buchanan, A.: *Secession: The Morality of Political Divorce from Fort Sumter to Lithuania and Quebec*. Westview, Boulder 1991.
- Buchheit, L. C.: *Secession: The Legitimacy of Self-Determination*. Yale University Press, New Haven 1978.
- Carr, E. B.: *Conditions for Peace*. Macmillan, New York 1942.
- Cobban, A.: *The Nation State and National Self-Determination*. Thomas Crowell, New York 1970.
- Connor, W.: *The National Question in Marxist-Leninist Theory and Practice*. Princeton University Press, Princeton 1984.
- Coulmas, P.: *Das Problem des Selbstbestimmungsrechts*. In: *Europa Archiv* 48, 1993. 4: 85-92.
- Dahl, R.-Tufté, R.: *Size and Democracy*. Stanford University Press, 1973.
- Emerson, R.: *Self-Determination Revisited in the Era of Decolonization*. Harvard University Press, Cambridge, MA 1964.
- Emerson, R.: *The problem of identity, selfhood and image in new nations*. In: *Comparative Politics* 1 1969. 3: 297-312.
- Etzioni, A.: *The evils of self-determination*. In: *Foreign Policy* 89. 1992/3, 1: 21-35.
- Faust, J.: *Self-determination: a definitional focus*. In Y. Alexander and A. Friedlander (eds.): *Self-Determination - National, Regional and Global Dimensions*. Westview, Boulder 1980.
- Forbes, J.: *Do tribes have rights: the question of self-determination*. In: *Journal of Human Relations* 1970. 18: 670-679.
- Frederich, C. J.: *Man and His Government*. McGraw-Hill, New York 1963.
- Hayes, C.: *Historical Evolution of Modern Nationalism*. Macmillan, New York 1948.
- Hertz, F.: *Nationality in History and Politics*. Routledge and Kegan Paul, London 1957.
- Hirschman, A.: *Exit, voice and the state*. In: *World Politics* 31, 1978. 1: 90-107.
- Jennings, I.: *An Approach to Self-Government*. Robertson, Boston 1975.
- Johnson, H. S.-Singh, B.: *Self-determination and world order*. In: Y. Alexander-A. Friedlander (eds.): *Self-Determination - National, Regional and Global Dimensions*. Westview, Boulder 1980.
- Kamanu, O. S.: *Secession and the right of self-determination - an OAU dilemma*. In: *Journal of Modern African Studies* 12, 1974. 3: 355-376.
- Kedourie, E.: *Nationalism*. Collier, New York 1960.
- Kiss, A.: *The people's right to self-determination*. In: *Human Rights Journal* 7, 1986. 2-4: 165-175.
- Kohn, H.: *Nationalism - Its Meaning and History*. Van Nostrand, New York 1965.
- Kohn, H.: *The Idea of Nationalism*. Collier, New York 1967.
- Lapidot, R.: *Autonomy*. In: *Law and Government* 1, 1992. 1: 37-79 (Hebrew).
- Lenin, V. I.: *The national question in our programme*. In: *Selected Works*. II Cooperative Publishing Society, Moscow 1935.
- Lenin, V. I.: *The Right of Nations to Self-Determination*. International Publishers, New York 1951.
- Lijphart, A.: *Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration*. Yale University Press, New Haven 1977.
- Lung-Chu Chen: *Self-determination as a human right*. In: M. Reisman-B. H. Weston (eds.): *Toward a World Order and Human Dignity*. The Free Press, New York 1976.
- McCartney, C. A.: *National States and National Minorities*. Oxford University Press, London 1934.
- Malwal, J.: *People and Power in Sudan*. Ithaca Press, London 1984.
- Mayall, J.: *Self-determination and the OAU*. In: I. M. Lewis (ed.): *Nationalism and Self-Determination in the Horn of Africa*. Ithaca Press, London 1983.
- Mill, J. S.: *Consideration on Representative Government*. Liberal Art Press, Indianapolis 1958.
- Murphy, J. F.: *Self-Determination - Unites States perspective*. In: Y. Alexander-A. Friedlander (eds.): *Self-Determination - National, Regional and Global Dimensions*. Westview, Boulder 1980.
- Neuberger, B.: *What is a nation? A contribution to the debate on the Palestinian question*. In: *State, Government and International Relations* (Hebrew University) 9 (May 1976) (Hebrew) 1976.: 90-108.
- Nordlinger E.: *Conflict Regulation in Divided Societies*. Harvard University Press, Cambridge, MA 1972.
- O'Brien, C. C.: *The right to secede*. In: *New York Times* 30 December 1971.
- Plamenatz, J.: *On Alien Rule and Self-Government*. Longmans, London 1960.
- Pomerance, M.: *Self-Determination in Law and Practice*. Martinus Nijhoff, The Hague 1982.

- Renan, E.: *Qu'est ce qu'une nation?* Calman Levy, Paris 1882.
- Ronen, D.: *The Quest for Self-Determination*. Yale University Press, New Haven 1979.
- Rotschild, J.: *Ethnopolitics: A Conceptual Framework*. Columbia University Press, New York 1981.
- Shafer, B.: *Nationalism: Myth and Reality*. Gollanz, London 1955.
- Smith, A. D.: *Theories of Nationalism*. Harper and Row, New York 1971.
- Smith, A. D.: *Nationalism in the Twentieth Century*. Robertson, Oxford 1975.
- Smith, A. D. (ed.): *Nationalist Movements*. Macmillan, London 1976.
- Smith, A. D.: *The Ethnic Revival in the Modern World*. Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- Sureda, A.R.: *The Evolution of the Right of Self-Determination*. A. W. Sijthoff, Leiden 1973.
- Thornberry, P.: *Self-determination, minorities, human rights: a review of international instruments*. In: *International and Comparative Law Quarterly* 1989. 38: 867-889.
- Treitschke, H. R.: *Politics*. Harcourt, Brace and World Company, New York 1968.
- Umzurike, U. O.: *Self-Determination in International Law*. Archon Books, Hamden, CT 1972.
- Wai, D.: *Sources of communal conflict and secessionist politics in Africa*. In: *Ethnic and Racial Studies* 1, 1978. 3: 286-305.
- Walzer, M.: *Just and Unjust Wars*. Basic Books, New York 1977.
- Werther, G.F.: *Self-Determination in Western Democracies*. Greenwood, London 1992.
- Young, C.: *The Politics of Cultural Pluralism*. University of Wisconsin Press, Madison 1976.

-----
*

Neuberger, Benyamin: *National self-determination: dilemmas of a concept*. In: *Nations and Nationalism*. nr. 1 (3), 1995.

¹ Tanulmányában a szerző külön is elemzi a national self-determination (nemzeti önrendelkezés) fogalmát. A fordításban, a stilisztikai gondok ellenére, a self-et ön-nek, a determination-t rendelkezésnek fordították annak érdekében, hogy az önrendelkezés és self-determination értelmileg ugyanazt jelentse.

² Ford. megj.: mozgalom Ciprus és Görögország politikai egyesítéséért.

³ Banális népszavazás.

⁴ Afrikai Egység Szervezete.